
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.2>

Д. С. Бистрик

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0009-0006-1066-5753>

В. В. Букач

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0000-0001-9836-9524>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

У статті розкривається сутнісна характеристика складових структурних елементів змісту конституційно-правового інституту державної влади в Україні. Особливістю конституційно-правових інститутів є те, що більшість їх норм містяться безпосередньо в Конституції України.

Інститут конституційного права державної влади має визначальне значення для змісту конституційного та державного ладу України. В науковій статті висвітлюються основні наукові підходи до визначення феномену «державної влади», а також місце її в інституційній системі конституційного права України.

Конституційний розвиток сучасної України вимагає пошуку нових підходів до дослідження державно-правових явищ об'єктивної дійсності. Це зумовлено, зокрема, глобалізаційними та інтеграційними процесами, зокрема, процесу входження України до Європейського Союзу. Зазначені процеси, які охопили практично всі сфери життєдіяльності суспільства потребують пошуку оптимальної моделі конституційного інституту державної влади України. У зв'язку з цим суттєво актуалізується дослідження питання дієвості та злагодженої роботи державної влади та апарату її здійснення, оскільки в зазначених умовах вони набувають дещо нової якості.

У статті розглянуто критерії класифікації інститутів конституційного права та роль і місце серед них інституту державної влади, виділено загальні та спеціальні кваліфікуючих ознаки. Розглянуто конституційний механізм реалізації системи поділу державної влади та принципу стримування і противаги.

Основним завданням цієї наукової статті є аналіз поняття та змісту державної влади як інституту конституційного права в умовах сучасного українського конституційного ладу, а також визначення актуальних проблемних питань поділу державної влади в Україні.

У вітчизняній науковій доктрині конституційного права відсутнє єдине розуміння феномену «державної влади», що пояснюється надзвичайною складністю даного явища, а тому виникає потреба у продовженні всебічного дослідження конституційно-правового інституту державної влади в Україні.

В статті аналізується роль та місце державної влади серед інститутів конституційного права України, та зроблено висновок про відсутність єдиного підходу до закріплення інституту державної влади як окремого елемента в інституційній системі конституційного права України.

Проаналізовані нормативні акти та наукові праці вчених-конституціоналістів дають підстави визначити основні недоліки та прогалини конституційно-правового інституту державної влади України та запропонувати основні напрямки подальших досліджень та напрацювань, з метою їх удосконалення. З огляду на зазначене постає питання ретельно дослідити складові структурні елементи конституційно-правового інституту державної влади в Україні та їх значення серед інших інститутів конституційного права України.

Ключові слова: державна влада, конституціоналізм, структурна характеристика, принципи поділу влади, гілки влади, система стримування і противаги, інститут конституційного права України, правова держава, законодавча влада, інститут президенства в Україні, виконавча влада, судова влада.

Виклад основного матеріалу.

Питання визначення сутності та змісту державної влади є вічною проблемою, яку намагалися досліджувати та вирішувати багато вчених, серед яких правознавці, філософи, соціологи тощо. Незважаючи на це, і понині цю фундаментальну юридичну категорію визначають та тлумачать по-різному. Звісно, ми не претендуємо на вичерпне тлумачення поняття та змісту такої юридичної категорії як конституційний інститут державної влади України, однак метою нашого дослідження є розглянути якісні характеристики державної влади.

Розбудова Української держави вимагає подальшої теоретичної розробки проблеми державної влади в сучасній Україні. Це неможливо зробити без урахування положень загальносвітового досвіду, а також без ретельного вивчення власної духовної та наукової спадщини.

Проблемам державної влади в Україні значну увагу приділяли такі вчені, як О. Андрійко, В. Авер'янов, А. Георгіца, Р. Калюжний, М. Козюбра, В. Копейчиков, Л. Кривенко, В. Ладиченко, С. Лисенков, О. Мурашин, Н. Нижник, М. Орзіх, В. Погорілко, А. Селіванов, О. Скакун, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, В. Сіренко, П. Стецюк, О. Фрицький, М. Цвік, Т. Чехович, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, Н. Шукліна, Л. Юзьков., та інші.

Обґрунтовуючи основний зміст наукових праць вчених-конституціоналістів, які досліджували питання державної влади в Україні можна дійти висновку, що більшість з них вважають, що конституційний інститут державної влади є поняттям бага-

тозначним. Основний зміст зазначеного конституційного інституту по-перше включає право і можливість держави та її органів через свою компетенцію впливати на життєдіяльність суспільства, його громадян та їх об'єднання, здійснювати контроль над ними, підкоряти своїй волі. По-друге, це саме діючі обрані представницькі органи держави, що мають конкретне коло та предмет відання у регулюванні суспільних відносин, що врегульовані конституційно-правовими нормами щодо управління всіма сферами життєзабезпечення держави. По-третє єдність державної влади не повинна виражатися в одноособовій владі якої-небудь людини чи органу державної влади.

На сьогодні, коли Україна переживає трагічні історичні часи пов'язані з відкритою військовою агресією росії проти нашої держави, гостро постає завдання пошуку злагоджених та ефективних правових механізмів роботи всіх гілок державної у протистоянні агресору.

Водночас, головний вектор розвитку нашої держави направлений на інтеграцію в європейське співтовариство, а тому цей процес змушує шукати оптимальні шляхи удосконалення державної влади в Україні, втілення основних засад європейського конституціоналізму не лише шляхом закріплення їх формально у нормах закону, а й надання їм дієвості та реальності.

Серед складних загальних конституційно-правових інститутів особливе місце належить інституту державної влади України, в основу якого покладений фундаментальний принцип поділу влади та взаємодії її гілок. Зазначений інститут належить

до генеральних конституційно-правових інститутів до яких також належать: основи конституційного ладу; основи правового статусу особи; основи організації і функціонування органів державної влади, основи організації та діяльності органів місцевого самоврядування. Ці інститути формуються у зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин у предметі конституційного регулювання. Так, у межах генерального конституційного інституту основ організації та функціонування органів державної влади можна виокремити такі головні інститути, як інститути парламентаризму, президентства, конституційної юстиції, виконавчої влади тощо.

Саме інститут конституційних основ організації та діяльності державної влади закріплює у собі: інститут форм безпосередньої демократії, інститут парламентаризму, інститут глави держави, інститут виконавчої влади, інститут судової влади тощо.

Основоположним принципом конституціоналізму є розподіл та обмеження державної влади. Стаття 6 Конституції України закріпила положення про те, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених межах Конституції України і відповідно до законів України.

У Конституції України закріплено розподіл державної влади на гілки, визначено її незалежність та самостійність у взаємодії з іншими гілками влади на засадах взаємних стримувань та противаги (ст.ст. 75, 85, 87, 94, 106, 115, 119, 124 Конституції України).

У вітчизняній науковій доктрині конституційного права відсутнє єдине розуміння феномену «державної влади», що пояснюється надзвичайною складністю даного явища. Так, вітчизняний правник О. Скакун. під поняттям державна влада розуміє публічно-політичні, вольові (керівництва – підкорення) відносини, що утворюються між суб'єктами політичної системи суспільства на підґрунті правових норм, зі спіранням, у разі потреби,

на державний примус. На думку вченої, на державну владу поширюються всі ознаки соціальної влади, але водночас це не тотожні категорії, оскільки державна влада, на відміну від соціальної, володіє двома основними монополіями: видання загально-необов'язкових правил поведінки у вигляді правових норм, а також можливість та реальна здатність застосування державного примусу [2, с. 121].

Етимологія поняття «влада» багатозначна і має широкий спектр тлумачень. Так, згідно з «Етимологічним словником української мови» слово «влада» та похідні від нього «володар», «владний» тощо є запозиченим із польської мови – *wladza* або чеської *vlada* – влада, керівництво, уряд [3, с. 409].

Сутність зазначеного терміну полягає в можливості керувати, розпоряджатися ким або чим-небудь. В інших мовах влада отожднюється, як правило, з силою, можливістю, впливом, володінням, розпорядженням, підкоренням тощо і має свої традиції слововживання термінів, що належать до феномену влади. Зокрема, з грец. мови влада – *kratos*, нім. – *macht*, фр. – *pouvoir*, іт. – *domino*. У латинській мові для визначення поняття «влада» вживали такі слова, як «*potestas*», «*auctoritas*», «*imperium*». Слова «*potestas*», «*auctoritas*» мали вужчий зміст і означали особливі здібності людини до здійснення керівництва, управління іншими людьми. До речі, *authority* в перекладі з англійської – означає «влада», «вплив», «значення». Тому слово «авторитет» ототожднюється нами саме з таким становищем людини в суспільстві. Інше англійське слово – «*power*» означає також «силу» і «владу», що, по суті, є відображенням природи влади, яка в разі відсутності сили переходить до того, хто її має. У боротьбі за владу перемагають зазвичай найрішучіші, найсильніші, отже, влада без сили неможлива.

Природним феноменом влади є воля людини, а державної влади – політична воля правителя, яка безперечно впливає на всі сфери суспільного життя, історію розвитку держав. Передусім це – вольове ставлення людини до себе (влада над собою – суб'єктивний критерій).

Об'єктивний критерій влади складається з вольових стосунків між різними індивідами, групами, класами в суспільстві, між громадянином і державою, між державами тощо. Сутністю влади, таким чином, є вольові відносини (керування, панування, володіння, підкорення, розпоряджання тощо). Вона дає можливість суб'єкту, котрий має повноту влади, діяти на власний розсуд, підкоряти своїм ідеям, діям інших, надає йому монопольне право, верховенство у прийнятті рішень тощо. Державна влада повинна містити в собі міри, що переслідують тільки загальний інтерес, тобто інтерес народу і громадянина в цілому, що приводить до політичного єднання.

Кожна держава об'єктивно потребує державної влади, щоб протистояти хаосу, уникати анархії, перешкоджати руйнівним процесам, небезпечним для суспільства. За допомогою авторитету державної влади, правових норм, управління та контролю, а також примусу держава забезпечує свою волю, впливаючи на діяльність і поведінку людей. Дуже важливими в даному контексті постають питання передання державної влади, наділення суб'єкта владою, надання йому особливих повноважень.

Оскільки природний феномен влади пов'язаний із природними чинниками, бажаннями, пристрастями людини, які залежать від виховання, характеру, особистих якостей, потребі у владі, прагненні до влади тощо, питання правильного вибору носія державної влади завжди є важливим і актуальним.

У розділі X «Про могутність, цінність, гідність, честь і достойність» книги «Левіафан», говорячи про могутність влади, Томас Гоббс зазначав: «...to prudent men we commit the government of ourselves more willingly than to others», що в перекладі означає: «Розсудливим людям ми більш охоче, ніж іншим, довіряємо здійснювати управління собою» [4, с. 125].

Державна влада завжди по суті своїй єдина, але вона може організовуватися і функціонувати по-різному, а у демократичній державі – на основі принципу поділу влади. Теорія поділу влади сьогодні є антиподом всіх антиправових моделей необмеженого народного суверенітету

або повновладдя одного органу чи однієї політичної сили. Цінність цього принципу полягає у можливості раціональної організації державної влади, при якій забезпечується гнучкий взаємний контроль і взаємодія вищих органів держави як частин єдиної влади через систему стримувань і противаги. Поділ влади при цьому не можна протиставляти єдності державної влади, оскільки він реалізується у межах цієї єдності і мова в даному випадку йде про речі різного порядку. Якщо єдність державної влади є її властивістю, то поділ влади – теоретико-правовою конструкцією, яка викликана необхідністю зберегти цю єдність [5, с. 76].

Таким чином, для того, щоб жодна з влад не діяла безконтрольно, у багатьох розвинених демократіях, у тому числі і в Україні, було запроваджено та закріплено на конституційному рівні систему поділу державної влади на три гілки, яка діє на засадах стримувань і противаги. Зазначений принцип дозволяє здійснювати контроль однієї гілки влади над іншою, що унеможливлює виходити за сфери своєї конституційної компетенції. На нашу думку така система стримувань та противаги є яскравою ілюстрацією демократичного розвитку суспільства яке не терпить прояви авторитаризму.

В основу сучасного розуміння теорії поділу влади, яка відбиває органічний зв'язок теорії поділу державної влади, яка відбиває органічний зв'язок теорії поділу державної влади із теорією народного суверенітету. Вона передбачає наявність єдиного джерела влади – суверенного і повновладного народу, який передає частину належної йому влади державі, котра в особі її органів реалізує делеговані їй повноваження в інтересах народу [6, с. 8].

Водночас поділ влади не варто розуміти як протистояння різних гілок влади. Усі гілки влади мають взаємно доповнювати одна одну, між собою зберігати необхідний зв'язок і взаємоузгодженість під час прийняття рішень. Виконавча влада має формуватися представницькими органами, бути підконтрольною і підзвітною їм, діяти на основі, в межах і для виконання законів.

Якщо ми говоримо про одну з гілок влади – виконавчу, то стримування виконавчої влади досягається завдяки її підзвітності і відповідальності перед народним представництвом, а саме парламентом. В першу чергу мова йде про політичну відповідальність, що забезпечується за допомогою вотуму недовіри. Вагоме значення в боротьбі зі зловживанням виконавчою владою має також інститут імпичменту. Таким чином, створюється так званий політичний організм, який може принести найбільше користі для всього суспільства загалом та для кожного окремого громадянина [7, с. 32].

Не дивлячись на загальне закріплення механізму стримувань і противаги та поділу влади в конституційному праві України, беззаперечним є той факт, що сучасна система державної влади України на нашу думку має ознаки незбалансованості та недостатньої ефективності. Безперечно у світі нічого немає досконалого, однак механізм стримувань і противаги потребує свого удосконалення через призму прийняття спеціальних законів, які б доповнювали та детально визначали компетенцію та її розмежування між гілками та органами державної влади. Так, на нашу думку залишається актуальним питанням щодо удосконалення конституційно-правового інституту президенства в Україні. Зазначений інститут потребує більш ґрунтовного нормативно-правового регулювання. Варто зазначити, що на сьогодні повноваження Президента України закріплені лише у розділі 5 Конституції України, а тому на часі є прийняття окремого Закону України «Про Президента України» у якому можна було б більш детально вписати його компетенцію у взаємовідносинах між органами державної влади України.

Повертаючись до змісту державної влади нам необхідно з'ясувати її складові елементи. Для здійснення державної влади та для виконання державних функцій створюється державний апарат – система органів та осіб, які наділяються певними правами та обов'язками щодо реалізації державної влади. У свою чергу державна влада належить народові і здійснюється від його імені державним апаратом. Так,

деякі науковці наголошують на тому, що важливою ознакою будь-якої держави є державний апарат – система органів державної влади (державних органів), через діяльність яких здійснюється державна влада, реалізуються функції держави та забезпечується захист її інтересів, кожна держава здійснює свої функції за допомогою спеціально створеного державного апарату, тобто визначеної сукупності державних органів.

Разом з тим у науковій юридичній літературі ряд авторів вважають, що орган держави – це організована частина державного механізму, наділена владними повноваженнями, певною компетенцією і необхідними засобами для здійснення завдань, що стоять перед державою на конкретній ділянці державного керівництва суспільством. При цьому органом держави може бути як одна посадова особа, так і організована група (колектив) посадових осіб і службовців. Дещо схоже розуміння органу державної влади можна знайти у наукових працях А. Чернявського, який з одного боку, вважає, що такий орган є складовим підрозділу державного апарату і в той же час відносно відокремленим його підрозділом, який бере участь у здійсненні завдань та функцій держави і діє від його імені і за його дорученням, має відповідну компетенцію і структуру, наділений встановленим законодавством обсягом владних повноважень, застосовує властиві йому форми і методи діяльності [8, с. 55].

На думку А. Г. Равлюка орган державної влади та державний орган можна розглядати у двох значеннях, вузькому та широкому. Тобто, з одного боку, як такий, що має владні повноваження, але з іншого, повноваження якого спрямовані для виконання спеціальних функцій та завдань держави щодо підтримання нормальної життєдіяльності в країні. Саме через компетенцію органу державної влади розкривається його сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей такого органу, які відображені відповідними правами та обов'язками, що і показує в результаті мету його створення. Проте важливим, на нашу думку, є те, що сама сутність змісту органу дер-

жавної влади в жодному разі не може бути порушена, оскільки тоді змінюється його властивість. Тобто такий орган може бути створений тільки на підставі закону та для виконання завдань держави, яка за його допомогою і виконує свої функції у суспільстві [8, с. 59].

Ю. С. Кононенко вважає що державна влада – це основний різновид політичної влади, що перебуває в руках панівного «режиму», здійснюється органами державної влади, визначає політику держави в період свого правління (яка, в ідеалі, має відповідати інтересам держави) та володіє монополією на законне насильство [9, с. 21].

Таким чином, якщо ми говоримо про державну владу то це досить складний феномен. Вона має цілий ряд аспектів – соціальних, ідеологічних, психологічних, моральних тощо. Питання організації державної влади в Україні постійно було та буде в центрі уваги як науковців так і законодавців з метою пошуку раціональних та ефективних механізмів її діяльності.

Висновки. Підсумовуючі вище викладене необхідно зазначити, що державна влада інститут конституційного права це влада, яка здійснюється тільки державою та її органами і характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами.

На сьогодні у вітчизняній науковій доктрині конституційного права відсутнє єдине розуміння феномену «державної влади», що пояснюється надзвичайною складністю даного явища, а тому виникає необхідність постійно його досліджувати та здійснювати пошук ефективних механізмів здійснення державної влади в сучасних умовах.

Державна влада є вузловим, базовим елементом політичного й правового знання, яка пов'язана з іншими формами суспільної (масової і індивідуальної) свідомості, по-друге державна влада є «дви-

гуном» політичної й правової думки, яка безпосередньо впливає на реальне, практичне, буденне життя як окремих індивідів, так суспільства в цілому.

Об'єктивно досліджувати державну владу не можливе автономно, зазначений процес потребує з'ясування сутності всіх елементів системи конституційного права як складного конституційно-правовий інституту. Як зазначалося державна влада є загальним конституційно-правовим інститутутом, який є комплексним поняттям та включає сукупність норм конституційного права, суспільні відносини, що регулюють питання державної влади в цілому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Парлам. вид-во, 1997. 98 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник /О.Ф. Скакун. – 2-ге видання. К.: Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с. С. 121.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 1: А – Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. // АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 1982. 632 с.
4. Гоббс Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Переклад з англ. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.
5. Процюк І.В. Поділ та єдність державної влади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 14. С. 73.
6. Процюк І.В. Поділ державної влади: сутність і зміст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 15. том 1. С. 8.
7. Марущак Н.В. Поділ влади як принцип організації та діяльності державних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 32.
8. Равлюк А. Г. Зміст поняття органу державної влади. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса : Гельветика, 2019. Вип. 84. С. 54–62.
9. Кононенко Ю.С. Державна влада як різновид політичної влади. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 4(29). Том 2. С. 18–23.

Bystryk D., Bukach V. The concept and content of the constitutional and legal institute state authorities of Ukraine

The article reveals the essential characteristics of the constituent structural elements of the content of the constitutional and legal institute of state power in Ukraine. The peculiarity of constitutional and legal institutions is that most of their norms are contained directly in the Constitution of Ukraine.

The Institute of Constitutional Law of State Power is of decisive importance for the content of the constitutional and state system of Ukraine. The scientific article highlights the main scientific approaches to the definition of the phenomenon of «state power», as well as its place in the institutional system of constitutional law of Ukraine.

The constitutional development of modern Ukraine requires the search for new approaches to the study of state-legal phenomena of objective reality. This is caused, in particular, by globalization and integration processes, in particular, the process of Ukraine joining the European Union. The specified processes, which covered almost all spheres of life in society, require the search for an optimal model of the constitutional institute of state power of Ukraine. In this connection, the study of the effectiveness and coordinated work of state power and the apparatus of its implementation is significantly updated, since in the specified conditions they acquire a somewhat new quality.

The article examines the criteria for the classification of institutions of constitutional law and the role and place of the institution of state power among them, general and special qualifying features are highlighted. The constitutional mechanism for implementing the system of separation of state power and the principle of checks and balances is considered.

The main task of this scientific article is the analysis of the concept and content of state power as an institution of constitutional law in the conditions of the modern Ukrainian constitutional system, as well as the determination of current problematic issues of the division of state power in Ukraine.

In the domestic scientific doctrine of constitutional law, there is no unified understanding of the phenomenon of «state power», which is explained by the extreme complexity of this phenomenon, and therefore there is a need to continue a comprehensive study of the constitutional and legal institution of state power in Ukraine.

The article analyzes the role and place of state power among the institutions of constitutional law of Ukraine, and concludes that there is no single approach to establishing the institution of state power as a separate element in the institutional system of constitutional law of Ukraine.

The analysis of normative acts and scientific works of constitutional scholars provides grounds for identifying the main shortcomings and gaps of the constitutional and legal institute of the state power of Ukraine and to propose the main directions of further research and development, with the aim of improving them. In view of the above, the question arises to carefully investigate the constituent structural elements of the constitutional and legal institution of state power in Ukraine and their significance among other institutions of constitutional law of Ukraine.

Key words: *state power, constitutionalism, structural characteristics, principles of separation of powers, branches of government, the system of checks and balances, the institution of constitutional law of Ukraine, the rule of law, the legislative system, the institution of the presidency in Ukraine, executive power, judicial power.*